

Arxiu històric FUNDACIÓ JAUME BOFILL

Aproximació a la història de l'oposició catalana al règim franquista

Albert Balcells
Josep. M Solé

FEBRER 1988

FUNDACIÓ
Fundació
JAUME
Jaume
BOFILL
Bofill

21-12-88
H. M. Solé i Sabaté

599

APROXIMACIO A LA HISTORIA DE L'OPOSICIO CATALANA AL REGIM FRANQUISTA

per Albert Balcells i Josep M. Solé i Sabaté

Es usual considerar que cal com a mínim el pas d'un decenni per assolir la perspectiva històrica indispensable per a estudiar amb certa objectivitat els fenòmens socials, polítics i culturals del passat. Fa tretze anys que va morir el general Franco i quinze que tingueren lloc les primeres eleccions lliures després de les de 1936. Els joves llicenciats que han acabat el 1988 una carrera universitària amb 23 anys d'edat, tenien el 1975 únicament deu anys i ^{no} dotze el 1977. Tot i que per a una gran part de la població els trenta cinc anys del règim franquista representen la major part de les seves vides i no un passat llunyà, és imprescindible que l'anàlisi històrica penetri dins aquella època perquè marca més que qualsevol altra la societat present. Per tant, a qualsevol estudiós de les ciències socials li resulta indispensable el coneixement de l'evolució històrica d'aquells decennis. Després d'un període en que ha predominat el desig d'oblidar aquella època, avui s'imposa de forma urgent la reflexió freda sobre la història de Catalunya sota el franquisme. Els historiadors no poden endarrerir més la resposta al repte.

Moltes fonts documentals segueixen sent inaccessibles o no estan catalogades, però d'altres, com l'arxiu del govern civil de Barcelona, ^{o el Servei de Informació de la Falange, o l'Arxiu General de l'Administració de l'Alicante i de Menorca} poden ser consultats per l'historiador de l'època franquista. Comença a haver alguna bibliografia històrica sobre els anys quaranta i cinquanta, però per als anys seixanta i setanta gairebé totes les fonts secundàries són testimonis personals o periodístics i assaigs sense recerca documental crítica (1).

Intentem oferir aquí un breu repàs a l'oposició catalana al franquisme, un dels diversos aspectes d'aquella època, sense pretendre insinuar que aquest és el més interessant, perquè d'altres probablement són de la mateixa importància, com l'estudi dels suports socials al franquisme a Catalunya. L'estudi de l'oposició demana l'estudi del poder. No pot haver sobre matèria tan complexa i variable en el temps cap pretensió d'exhaus-

tivitat i més dins els límits d'un article , sino el desitg d'oferir una guia provissional que tampoc es proposa donar una bibliografia exhaustiva . És en les especificitats de l'oposició catalana on centrarem l'atenció.

Especificitat de l'oposició catalana al franquisme

L'especificitat que presenta a Catalunya l'oposició al franquisme radica en el fet d'actuar en una nacionalitat on els grups i entitats antifranquistes havien de lluitar no sols per la conquesta d'unes llibertats democràtiques, sino també pel dret a desenvolopar la personalitat col·lectiva negada pel règim, la qual cosa implicava l'aspiració a un grau d'autogovern tan pròxim com fos possible a l'Estatut de 1932, tot i que aixó semblés ^{molt} utòpic durant els tres decennis i mig que durà la dictadura del general Franco.

El franquisme tingué com un dels seus objectius bàsics aniquilar els signes d'identitat nacional de Catalunya i la va sotmetre a un procés d'alienació nacional, que , per altra banda, no era una novetat, sino la continuació de la secular política assimilista de l'Estat espanyol però amb mitjans extraordinariament reforçats. Degut a aixó el règim franquista va ser per a la societat catalana una superestructura encara més estranya que per a L'Espanya de parla castellana, porque al centre i sud de la Península el franquisme podia com a mínim aspirar a monopolitzar i a instrumentalitzar el sentiment nacional espanyol de base castellana. En canvi a Catalunya apareixia com la negació pura i simple de la identitat col·lectiva i aixó després d'un període molt breu però intens d'autonomia política. Segurament tot aixó constituí un poderós estímul suplementari per a l'oposició no violenta, que a partir dels anys cinquanta va començar a desenvolopar un teixit associatiu cívico-cultural i educatiu, formalment apolític , porque era impossible fer front a l'uniformisme franquista que preténia acabar amb la consciència nacional catalana, sense una societat civil mínimament desenvolopada . La relativa amplitud de les classes mitjanes urbanes ^{institudes} oferí un coxí social favorable primer per a la resistència

cultural i després a la reconstrucció. La capacitat d'auto-organització de la societat catalana no sols era indispensable per a suplir les greus mancances de l'Estat franquista, sino per a demostrar-se els catalans a ells mateixos la seva capacitat i voluntat d'autogovern. Es per això que resulta tan important l'estudi d'organitzacions i associacions legals però d'esperit antifranquista i catalanista com l'escoltisme i com les dedicades al foment de la cultura catalana en sentit ampli, es a dir de les dedicades a "fer país", com es deia aleshores.

Allò que es va dir oposició cultural catalana no fou la tapadora ni la pedrera de l'oportunitat política clandestina, sino que tingué la seva dinàmica i entitat pròpies, si be al seu sí actuaven també militants de grups polítics.

Durant els anys cinquanta i primera meitat dels seixanta les activitats de l'oportunitat no clandestina es van refugiar en el catolicisme, secularitzant-lo en part. No es tractava de cercar en l'Església una protecció que era inútil buscar en la jerarquia eclesiàstica, sino que la omnipresència i potència del catolicisme era tal - penseu en movilitzacions ^{de signe divers} (com la de l'entronització de la Mare de Deu de Montserrat el 1947 i el Congrés Eucarístic de 1952) ~~de signe divers~~ -, que només des del catolicisme era viable anar més enllà dels petits nuclis clandestins per a salvar els restes de la identitat destruïda per la repressió franquista, a la vegada que es defensaven els drets humans. Per altra banda l'existència d'un catolicisme catalanista abans de 1931, oferia una base tradicional, encara que inactual. L'actualització promoguda pel Vaticà II representà en els anys seixanta un estímul molt desitjat i esperat, abans de que es produís a finals del decenni la crisi del redemptorisme social del catolicisme progressista juntament amb la laicització ~~radical~~ de la societat.

El franquisme explícit - encara que no el sociològic - començà a diluir-se a Catalunya en els anys cinquanta. Al franquisme no li faltaren mai alcaldes, presidents de diputació provincial, regidors municipals, diputats provincials, procuradors en Corts i fins i tot ministres catalans (2). La gran gran el volgué.

majoria de la burgesia empresarial catalana adoptà una posició conformista provincial a la vegada que anava depenent cada vegada més de l'oligarquia financera espanyola. Això explica que pogués resultar plausible en els anys setanta el paper que reivindicaven comunistes i socialistes catalans de representar l'únic catalanisme popular i autèntic i d'actuar com a pont vers la immigració obrera, preservant el país d'un nou lerrouxisme que hauria dividit Catalunya en dues comunitats contraposades, un perill que havia preocupat ben poc a la burgesia local, parcialment castellanitzada. Fou especialment entre les capes populars on va sobreviure el sentiment catalanista, si bé el sentiment d'impotència no va començar-se a superar fins els anys seixanta.

Publicar i llegir llibres en català, aprendre a escriure en la llengua materna proscriu de l'escola, donà suport a la cançó catalana - la nova i la tradicional-, donar al Barça la categoria de ser "més que un club" i considerar Montserrat més que un santuari marià, foren senyals d'identitat que el franquisme hagué d'anar tolerant ^{encarregat que} intentà diluir el valor polític afeixit que ~~contenia~~ i convertir-les en fets folklòrics inocus, tot i que constituïen llavors de futures ambicions autonòmiques, del tot inadmissibles.

El franquisme confiava amb raó que si seguia mantenint la llengua catalana fora de la ràdio, la televisió, ^{la premsa,} el cinema i l'ensenyament públic, podria mantenir a la gran massa fora de l'abast del difícil renaixement de la consciència nacional catalana. En realitat, quan per a evitar l'es^candal internacional i desculpabilitzar els col.laboradors locals, el franquisme començà a tolerar - sempre amb restriccions - les activitats culturals en llengua catalana, la nova generació que havia de fer-se càrrec de ^{la} successió d'aquella que havia fet i patit la guerra civil, era ~~analfabeta~~ en la seva pròpia llengua materna i s'havia acostumat a considerar la llengua oficial com a llengua única de cultura, de forma que la diglòsia havia començat a instal·lar-se fins i tot entre les capes instruídes, malgrat la riquesa del patrimoni cultural català anterior a 1939, ^{patrimoni} que només havia estat tra-

més catacum, bàriament. Catalunya no sortí indemne del franquisme encara que aquest no aconseguí reduir-la a l'estat inerme de quatre províncies assimilades a l'Espanya uniformitzada.

Tot i l'aparent tolerància envers la cultura catalana, impedida de comptar amb la premsa diària i l'escola, el franquisme, en la mateixa mida en que no aconseguí acabar amb el sentiment catalanista, es trobà davant Catalunya com a problema permanent sense resoldre. Només era possible mantenir a catalans i bascos sota el centralisme uniformista amb dictadura per a tots els espanyols i, a la vegada, la llarga marxa vers l'autogovern de tots dos pobles necessitava la democratització de l'Estat espanyol. Per això, finalment, l'oposició espanyola es va veure obligada a incorporar de forma vinculant en els seus programes el punt incòmode però ineludible de la "devolució" de l'autonomia a Catalunya i Euskadi, despenllagant-se de la ~~seva mala consciència~~ mala consciència que arrosegava l'espanyolitat.

I

1939 - 1962

La repressió de postguerra

Un dels elements bàsics per a analitzar el que fou l'oposició a Catalunya, consisteix en l'estat en que es trobava aquella a conseqüència de la guerra civil, que havia escindit la societat catalana en dos bandols profundament enfrontats no sols ^{en} haver-se viscut una situació revolucionària de gran impacte social, sino degut al fet d'enfrontar-se al repte de que la cultura catalana fos ignorada pels vencedors, que pretenyeren reduir-la a la condició d'un "patois" familiar i regional a partir d'una persecució de la llengua que tenia totes les característiques d'un genocidi cultural (3).

El pes de la guerra es fonamental per a coneixer l'actitut dels diversos sectors socials davant el règim franquista, donant-se la particularitat de que si entre els vencedors hi havia catalans (4) - més que els que normalment ha destacat la historiografia - molts d'ells eren culturalment

(5)
vençuts . La victòria militar anava acompanyada de la renúncia als elements bàsics de la personalitat nacional, la llengua i la cultura.

El pes de la guerra cal contabilitzar-lo des de conceptes diferents: el cost de vides humanes en el front i a la rera guarda, la repressió, l'exili, l'atribució de responsabilitats diverses, etc.. S'està realitzant una ^{recerca} ~~investigació~~ exhaustiva sobre el cost humà de la guerra a tota Catalunya, investigant el tema a totes les poblacions i comarques del territori a partir dels llibres de registre de defuncions, quintes, relacions municipals, documentació diversa i fonts orals (6). Els resultats es poden donar amb escàs marge d'error. Entre 30.000 soldats com a mínim i 40.000 moriren al front, xifra que equival a una taxa del 10% ^{els efectius}, mortalitat altíssima. En una investigació paral·lela s'han publicat les morts produïdes a conseqüència dels bombardeigs a la rera guarda: 5.500 (7). Està en gal·lerades l'estudi sobre la repressió en l'època revolucionària, que causà 8.500 morts (8). Podem així apropar-nos als que van desaparèixer, la majoria pertanyents a la població activa. Cal afegir una dada d'importància fonamental: les 3.800 persones executades, la major part en consell de guerra després del conflicte bèl·lic, i que eren, excepte honroses excepcions, polítics no destacats perquè els més coneguts havien pres el camí de l'exili. Aquest darrer grup de víctimes conformaven els quadres ^{mitjans} ~~més~~ de la vida política i cultural de Catalunya (9). Per últim els exiliats, que no trobaren en els mesos següents a l'acabament de la guerra, foren com a mínim 60.000 (10). Si afegim que durant la guerra havia hagut un increment de morts, per l'empitjorament de les condicions de vida, ~~que afecta~~ ^(sobre tot a nens petits i ancians), que pot calcular-se en uns 15.000, tenim que com a conseqüència de la guerra civil desaparegueren de Catalunya per mort o exili, un mínim de 125.000 persones, el 4% de ^(la població) ~~la~~ existent el 1936.

No ^{antem} per a la resta d'Espanya ^{amb} estudis semblants als existents per a Catalunya. Val la pena destacar respecte a l'abast de la repressió de postguerra, que fou exercida sobre persones que no la temien fins a l'extrem de creure que estava en perill la seva pròpia

7

vida, perquè si no, havien tingut temps suficient de fugir amb l'exili d'una repressió que s'anunciava implacable. Les persones procedents de zones rurals foren les que aportaren més víctimes, sobre tot a les comarques vitícoles. El promig d'edat fou de 38 anys. Eren sobre tot persones que només destacaven en el seu propi medi local, militants de ERC o de CNT, aquests segons a les zones industrials. Era la generació que havia fet possible la recuperació de les llibertats polítiques i nacionals de Catalunya. Fou decisiva la intervenció de sectors catalans que amb la denúncia i la represàlia veien arribat el moment d'acabar d'una vegada per totes no sols amb la democràcia sino amb els valors elementals liberals. Sector que es recolçava en l'Exercit executor de la repressió a la vegada que era emprat per aquell a fi de consolidar una ideologia contra-revolucionària que tenia per cobertura un Estat autoritari, que era una dictadura que defensava privilegis, els creava o els mantenia. A part dels condemnats a mort i els empresonats, cal tenir en compte que els represaliats foren a Catalunya només a la administració pública uns 25.000.

A l'exili anaren a parar especialment els quadres de la cultura, de la vida política i de les organitzacions sindicals, tot el conjunt que havia conformat la Generalitat republicana i la Catalunya revolucionària. Milers d'ells, també les seves famílies, veiren afeixits a les penalitats i al dolor de l'exode les profundes diferències que s'obrien entre ells, deixant ferides, algunes de les quals no cicratitzarien mai (11).

La realitat de la postguerra es completa amb la situació dels milers d'empresonats que abarrotaven les presons fins al punt d'aver-se d'acondicionar de qualsevol manera els llocs més variats per a ficar-hi els qui no hi cavien a la Model, a Montjuic i a les presons provincials de Catalunya. En mig de sospites, denúncies i/avals de bona conducta, l'impacte arribava a gairebé tota la societat i, mentre es revisava tot el període anterior, pocs deixaven de ser sospitosos.

Per tot això s'explica que la primera oposició es vertebrés únicament

al voltant de l'ajut clandestí als empresonats. La primera oposició al franquisme fou molt feble. Fins que les operacions militars de la segona guerra mundial no canviaren de signe, només una organització es plantejà la resistència, encara no violenta, el Front Nacional de Catalunya (12). El FNC va ajuntar militants de base de diferents partits amb el denominador comú d'un nacionalisme radical que procedia de la convicció de que Catalunya només podria desenvolupar-se amb la independència, *Agusta va la conseqüència que* ~~no sols arran de la~~ *no sols de la* ~~negació total~~ a cap forma d'autonomia per part de l'Estat franquista, sino també ~~com a conseqüència~~ de la experiència durant la guerra civil de l'actuació de l'Estat republicà, que havia respectat molt poc la capacitat efectiva autonòmica que estatutàriament corresponia a Catalunya (13). Degut a tot això el FNC considerava superats i caducats la Constitució de 1931 i l'Estatut de 1932. Eren militants que havien deixat la disciplina de les seves organitzacions i treballaven en l'embrió d'un moviment independentista superador dels partits republicans vençuts (14). A finals de 1940 començà a actuar el FNC amb l'arribada de militants de l'exili i la incorporació de joves de l'interior, poc marcats pel seu passat polític.

El President Companys havia creat a l'exili en lloc d'un govern, un Consell Nacional, format amb personalitats independents. El distanciament entre la ERC i el PSUC per diferències durant la guerra civil i respecte a la interpretació dels inicis de la guerra mundial, expliquen l'exclusió del PSUC d'aquell consell. L'ocupació alemanya no va permetre actuar al Consell Nacional de Catalunya i l'execució de Companys va fer que la iniciativa *passés* al delegat del Consell a Londres, Carles Pi Sunyer, el qual donà a aquell organisme un sentit més radical en passar a compartir la tesi de que el vincle jurídic amb Espanya s'havia trencat i caldria *deixar* amb la democràcia exercir el dret d'autodeterminació *de cara* ~~per~~ a un nou pacte (15). El FNC va actuar donant suport als aliats en la guerra mundial, *af* facilitant-lis informació i ajudant als que fugien de França en direcció a Gibraltar o a Portugal. La relació amb els consulats era bàsica.

No cal oblidar per a explicar la consolidació del règim franquista

a Catalunya l'escas arrelament dels valors democràtics a la societat. No havien canviat durant el breu període republicà els valors tradicionals. Fins i tot per a sectors importants de l'esquerra la democràcia tenia un valor utilitari i no un valor intrínsec. Això facilità que els instruments de dominació política a partir dels aparells de poder anessin penetrant dins la societat amb una propaganda que situava com a úniques alternatives o el franquisme o el comunisme i aixecava el fantasma d'una nova guerra civil.

En ~~començar~~ ^{iniciar-se} el retrocés militar nazi, les forces oposidores començaren a prendre posicions, però únicament tindrien pes específic la CNT i el PSUC. La manca de presència efectiva del POUM i de la FAI ni durant la post-guerra ni més tard ha de fer reflexionar sobre moltes de les coses que d'ells s'han dit per al període de la guerra civil.

Un tema ha estat suficientment tractat, la operació guerrillera que des del sud de França va penetrar a la Vall d'Aran l'octubre de 1944 (16). La direcció política estigué en mans dels comunistes però també hi participaren republicans, anarquistes i socialistes. Fou l'inici del camí de la lluita armada que no finalitzaria fins a les darreries dels anys cinquanta, encara que amb un impacte molt relatiu del ^{tipus de} maquis rural que la direcció comunista va donar a la lluita. El maquis anarquista va tenir més rellevància i arribà fins als primers anys seixanta. Malgrat l'espectacularitat d'algunes de les seves accions, no tingué arrelament de manera que aquest maquis sobre tot urbà no tingué ni el suport de la CNT ni lligà amb els ambients obrers on l'anarcosindicalisme era recordat amb simpatia. El maquis estigué molt allunyat d'una població que vivia traumatitzada pel record de la guerra i no ^{se} sentia gaire atreta per projectes alternatius que miraven més el passat que un futur diferent.

Durant el primer decenni i mig del règim franquista la major part de la població el rebutjava però de forma passiva i no activa, fins i tot ^{a just for el captivament de} la classe obrera. La perduda dels seus quadres, el trauma de la guerra amb el record de les privacions i dels bombardeigs, la desmoralització

arran de la desfeta ^{juntament amb} de les divisions de les organitzacions del bàndol republicà, la lluita per la supervivència en unes condicions de vida molt dures van fer que fins i tot quan es produïren conflictes i protestes relacionats amb la sobre-explotació i la manca de queviures, les organitzacions clandestines no els promovien ni podien atribuir-se la seva paternitat. Aquesta és una de les conclusions del col·loqui celebrat a Barcelona el maig de 1987 sobre resistència i consens a Catalunya entre 1939 i 1959, les ponències del qual no han sigut encara editades.

La lectura clandestina de poesia o de teatre en llengua catalana i l'edició de llibres amb peu d'impremta fals van ser les primeres passes d'una ^{claculada} resistència cultural que no donaria fruit fins més tard (17).

L'Església catòlica es trobava en una situació contradictòria. Per un costat la jerarquia eclesiàstica considerava que el franquisme era el salvador de la religió i inicialment va participar en aquesta creença la majoria dels catòlics, encara que l'exili de l'arquebisbe de Tarragona, Vidal i Barraquer, era signe de que no era perfecta la integració catalana en el nacional-catolicisme vigent. Per un costat era una Església victoriosa, però per altre havia d'apropar-se a uns feligrosos que estaven privats de la seva llengua i va haver de deixar ^{de complir} tan aviat com va ser possible la imposició nacional-catòlica de la "llengua imperial".

La ambigüetat de la situació de l'Església va començar a manifestar-se en les festes de l'entronització de la Mare de Deu de Montserrat el 1947. Fou la primera movilització de masses del catalanisme, però circumscribida a un àmbit religiós (18). Si important va ser la concentració de més de setanta mil persones a la muntanya en un ambient entre religiós i patriòtic, encara ho fou més el fet de que a la Comissió Abad Oliba hi havia condemnats a mort dels dos bàndols de la guerra civil. Era una prefiguració dels organismes unitaris que, sortint de camps diversos, intentarien en el transcurs del règim franquista ^{tr}aire Catalunya del silenci i de la immobilitat. Francesc Cambó va voler interrompre el seu exili voluntari a Argentina i sumar-se a aquella festa de reconciliació, però la malaltia i la mort ho

impediren (19). Una bandera quatribarrada presidí ilegalment la festa des d'una penya inaccessible i el ministre franquista i el llegat pontifici hagueren de participar així en una jornada on Catalunya tornava a manifestar-se novament malgrat totes les seves contradiccions.

Més tard l'Església seria emprada com a paraigues de l'oposició, però abans el que se li havia demanat és que reaccionés tota ella, amb la jerarquia al davant, contra un Estat que no respectava els drets elementals, violant també els dels catòlics, entre els quals hi havia opositors al franquisme. Això es palesà en l'actuació de la JOC, que enllaçava amb un moviment obrer nou que seguia l'exemple de l'apostolat obrer i dels sacerdots obrers a Bèlgica i a França.

La immigració i la seva significació política

La immigració és un fenomen que ha estat tractat des d'optiques molt diverses, però potser no se li ha donat sempre l'enfocament encertat, sense donar peu a intencions equívokes. Quan s'ha estudiat el saldo migratori, s'ha fet amb criteris demogràfics (20), però sense assenyalar que aquell gran increment d'immigrants - més del doble després de la guerra civil que durant el decenni precedent - ocupà els llocs de treball necessaris per a refer el país, la força de treball que s'havia perdut a causa de l'exili (21).

Pel ^{seu} relatiu pes numèric, aquest grup s'encaví dins Catalunya sense estar lligat a cap tradició en el seu nou país. Aquest sofert grup, desarrelat del seu lloc d'origen i integrat en un altre de llengua i cultura diferents, encara que estiguessin prohibides, va jugar un paper d'involuntari instrument del franquisme contra la continuïtat de generacions ^{obres} i populars amb una tradició associativa i reivindicativa.

El problema posteriorment es va presentar en relació amb la voluntat de que la llengua natural i pròpia de Catalunya no seguís sent ignorada dels seus habitants. Però aquest seria un problema posterior ja que en els anys quaranta i els primers cinquanta encara eren escassos els ghettos, ^{essencials} l'òsmosi de comunicació lingüística era quotidiana, encara que no

ho era la política, clandestina. La dictadura la feia impossible. Però ~~Am~~ poc les condicions subjectives dels potencials nous receptors facilitaven la identificació amb la tradició obrera i popular catalana .

A poc a poc es donà una immigració totalment diferent , aquella que estava formada per professionals , tècnics de grau mig o superior, ~~funcionaris~~ de l'Estat , tot aquell conjunt que algú definí com a destinats per a diferenciar-los dels immigrants. No eren persones sense cap altre més força que el seu treball sino persones amb un grau determinat de cultura, que majoritàriament es trobaven molt be en la única cultura en la llengua oficial permesa a Catalunya. Sovint aquest grup ha sigut l'aliat més fidel en la via de la castellanització lingüística i el mirall on es mirava la dreta burgesa catalana, que considerava que el triomf del catalanisme havia obert les portes a la revolució. Encara resten residus¹ aquesta actitud que tracten de vestir-se de progressisme cosmopolita , ~~però~~ ^{ni de} no aconsegueixen amagar el seu reaccionarisme anticatalà. Però tornant a l'epoca que ens ocupa, no cal oblidar que el franquisme mai va oferir una política de substitució cultural.

L'abandó de la lluita armada i l'esgotament de les forces de l'epoca republicana

Poc després de la guerra mundial , l'inici de la guerra freda va donar ~~al~~ franquisme possibilitats poc imaginades abans, però fou l'oposició qui va trigar més en adonar-se de la definitiva consolidació del règim. L'opció de la lluita ~~armada~~ manifestava la desconexió entre l'oposició política i la realitat social. Les organitzacions de la primera clandestinitat van anar esgotant-se. ⁽²²⁾ El FNC fou desarticulat per la repressió. ERC no superà la frustració política davant les promeses no complertes pels aliats i davant la impotència del govern republicà espanyol a remolc del qual havia anat, de forma que només es vertebrava en l'exili a ^{patir} del símbol de la Generalitat. ⁽²³⁾ La CNT , profundament dividida, era delmada per la ^{re}repressió de forma que entre 1945 i 1953 arribaren a estar empresonats 33 comités nacionals de la CNT.

Després de 1951 es va extingir la presència en la societat catalana de les sindicals i partits de l'època republicana. Fins i tot en el cas del PSUC no sols hagué un canvi total estratègic, sino que deixà d'haver cap continuïtat entre la nova i la vella militància ^{de l'interior}, encara que fossin històrics els dirigents màxims. Després de la guerra civil el Partit Socialista Unificat es des-unificà i els socialistes que el deixaren, confluïren en 1945 amb un sector del POUM en la constitució del Moviment Socialista ~~Unificat~~ de Catalunya ⁽²⁴⁾. En deixar de ser un tipus nou de partit resultant de la unificació socialista-comunista de 1936 i en bolxevitzar-se - es a dir estalinitzar-se - , el PSUC perdia la base de la seva atípica existència independent del PCE i del seu reconeixement per Moscou. Comorera aconseguí mantenir la personalitat del partit a l'exili fins que fou defenestrat el 1949, uan es va oposar a l'absorció del PSUC pel PCE (25). Aquesta absorció no arribaria a portar-se a terme però s'assegurà que el PSUC hauria de seguir sempre la mateixa línia del PCE i no podria tenir relacions exteriors pròpies sense passar pel partit espanyol.

La qüestió on va naufragar Comorera no ha perdut actualitat, ja que és un exemple de que és molt difícil ^{per} a un partit voler dirigir el moviment nacional català i conquerir el predomini a Catalunya, ⁱ dependre al mateix temps d'una organització estatal espanyola.

Després de l'abandó de la lluita armada el 1948 pels comunistes sense explícita argumentació política, es va adoptar l'opció de la infiltració de militants dins àmbits on poguessin connectar amb les masses. Va ser aleshores quan aparegué el PSUC, mitificat després en la lluita clandestina contra el franquisme. Es cert que fou el partit que millor va saber adaptar-se a la lluita ^{clandestina} a llarg termini contra la dictadura, però també ho és que la seva estratègia era més oportunista del que s'ha dit. Va copsar l'aparició de noves generacions que no havien fet la guerra i que serien el relleu de la que l'havia fet i així aconseguí esborrar limitacions i contradiccions evidents.

De la vaga de 1951 al desafiament dels fets de 1960

El reconeixement internacional del règim plantejà la necessitat d'unes noves bases d'oposició política i d'uns nous fronts de lluita (26). Si bé aquell reconeixement no fou ple fins el 1953, l'establiment de relacions diplomàtiques entre EEUU i Espanya a les darreries de 1950 no deixava dubtes sobre el camí que anava a adoptar-se finalment.

La poca articulació de l'oposició es posà de manifest amb la vaga de tramvies de Barcelona el març de 1951. Va ser un moviment espontani que va començar amb un boicot als tramvies i va acabar amb una vaga general que durant més de vint-i-quatre hores va paraitzar la ciutat de Barcelona (27). La lectura de l'esdeveniment no pot fer-se fora del context de restriccions d'electricitat que castigaven els obrers i perjudicaven els patrons, racionament, estraperlo, escàs poder adquisitiu de la població i salaris fixats pel govern. També l'endèmic problema de la vivenda contribuï a la tensió existent. La diferència del preu del transport urbà de Barcelona respecte al de Madrid donà origen a greuges comparatius que desvetllaren recels que es van sintetitzar en la frase reivindicativa d'aleshores: "Si España una, igual para todos". La vaga barcelonesa de 1951 ~~va originar~~ originaria després la perillosa il·lusió de que podria produir-se un moviment semblant sota les ordres d'un partit ^{en} i un dia convingut - "huelga general pacífica" o "jornada de reconciliació nacional", error que comportaria caigudes sense fruit de militants ^{alhora que} ~~mentre~~ aquests intents no tenien gairebé resó a Catalunya.

En els anys cinquanta les noves generacions del relleu encara no ~~haviem~~ pres la batuta i les que feren la guerra i estigueren presents en la clandestinitat de la postguerra, tenen cada dia menor incidència. ~~La xarxa de~~ Imperceptible resultà l'existència a l'interior d'organismes interpartidaris com el Consell Nacional de la Democràcia Catalana de Josep Pous i Pagès, entre 1945 i 1952, i com el Consell de Forces Democràtiques de Catalunya de Calaudi Ametlla, format el 1958. De la seva manca d'iniciativa és prova

que desapareguessin amb la mort dels seus caps. Dominats pels vells partits catalanistes, incloïen el MSC però no el PSUC i en el cas del comitè Ametlla, ^{comptava amb} tampoc ~~el~~ FNC. Encara més desconeguda era a Catalunya l'existència en l'exterior de la Generalitat, reduïda a la sola persona del president Tarradellas, elegit ^{la Mèxic el 1954} per uns quants diputats del Parlament de 1932. Tarradellas decidí no ~~no~~ formar mai cap consell a l'exili i es mantingué separat de l'oposició catalana de l'interior i recelós envers els seus protagonistes sense exceptuar ni Montserrat ni Omnium Cultural ^{tampoc} ni ~~finalment~~ l'Assemblea de Catalunya.

La vaga de 1951 fou espontània però a més d'expressar el malestar dels obrers, comptà amb la col.laboració d'estudiants que anirien distanciant-se del règim. Va ser el final d'un període que visqué un dels darrers actes triomfalistes del règim en el Congrés Eucarístic de Barcelona de 1952. Tot i això seria persistent en record de la vaga de tramvies que havia ocasionat la reducció dels bitllets, la caiguda d'un alcalde de Barcelona i d'un governador. S'explica l'intent de repetir-la el gener de 1957.

Va ser en l'ambient estudiantil on s'obrí la bretxa. Primer el boicot del Sindicato Español de Universitarios, posteriorment la detenció de militants universitaris del PSUC, que, encara aïllat de la resta de l'oposició, llençava el lema "reconciliació nacional per a una solidaritat catalana". La vigorització cultural de finals dels cinquanta estimulava les noves formes d'oposició, de manera que aquesta anava a remolc d'una societat que generava alternatives, des de l'escoltisme fins als primers jurats d'empresa obrers no verticalistes. Encara, però la correlació de forces seguia sent molt desfavorable i la confusió molt considerable. La ruptura amb el SEU per part dels estudiants no aconseguí enderrocar-lo i l'assemblea del Paraninf el 1957 arrossegà contradiccions com la d'estar presidida per una bandera espanyola i una pancarta que deia "Viva el Ejército". Fou la darrera actuació en la que estudiants influïts pel marxisme no tingueren la iniciativa a les seves mans (28).

A mitjans dels anys cinquanta les noves agrupacions no partidàries com el CC (Crist -Catalunya primer i Comunitat Catalana després), format

el 1954 (29), i com l'Associació Democràtica Popular de Catalunya (1959), antecessora immediata del Front Obrer de Catalunya (1961), van neixer amb una explícita voluntat de superar per inservibles els esquemes de la generació dels anys trenta. Tant un nucli com l'altre va sorgir entre catòlics antifranquistes. Si en el cas de l'ADP -i després del FOC - el tema nacional no ocupava el primer pla, eclipsat per un socialisme revolucionari no comunista ~~en l'època del primer franquisme en bàrbar significatiu~~, era significativa tanmateix la voluntat de no dependre de cap centre situat fora de Catalunya, de manera que les relacions amb el Frente de Liberación Nacional, el FLP madrileny, era de igual a igual. No hi ha dubta per altre banda que el FOC tingué una implantació i una irradiació molt superior a Catalunya que el FLP al centre d'Espanya (30).

La campanya que va fer caure a Galinsoga, director de "La Vanguardia" encara no ha estat prou estudiada (31). L'insult que per als catalans suposava la contumàcia en una conducta que recordava imprudentment l'ocupació per la força de les armes, va mostrar l'existència d'un sector ampli de catalans orgullosos de la seva condició i disposats a adoptar actituds pre-polítiques contra la dictadura. Que el fet desencadenant fos la reacció de Galinsoga contra la predicació en català a les esglésies, resulta un fet significatiu del moment.

Animada per la victòria damunt Galinsoga de 1959, la consciència de la catalanitat anava a donar un salt qualitatiu amb els fets del Palau de la Música Catalana l'any 1960, quan els assistents a un concert de l'Orfeó Català entonaren el Cant de la Senyera que havia estat exclòs del recital pel governador civil (32). Fracasava així una de les operacions més ambiciosos del franquisme per millorar la seva imatge a Catalunya, una operació protagonitzada per l'alcalde J.M. de Porcioles (1957 - 1973), antic afiliat a la Lliga Catalana. L'operació comportava la cessió del castell de Montjuic a Barcelona, la concessió de la "carta municipal" a la la comunitat del dret civil català ciutat, i la celebració oficial del centenari del poeta Joan Maragall, amb Gual Villalbí de ~~Ministre~~ ministre sense cartera entre 1957 i 1965 (33).

18

La immediata repressió, centrada en Jordi Pujol pel seu escrit Us presentem al general Franco, va desvetllar esperits adormits i posà de manifest les dificultats per casar franquisme i societat civil catalana.

Era la confiança en les pròpies forces el que explica que es fundessin o consolidessin aleshores revistes que, sota l'ampar eclesiàstic, fregaven els límits permesos, apareguessin obres sobre la història de Catalunya i es fessin exposicions que ajudaven en la tasca de recuperació activa i creativa de la pròpia identitat. Si en els mitjans empresarials seria l'època del Cercle d'Economia i del neixement de la Banca Catalana, en els mitjans culturals seria la de l'aparició de "Els Setge Jutges", pròleg voluntari i conscient de la Nova Cancó.

Potser no s'ha tingut prou en compte ^{durant} ~~els~~ anys cinquanta es consolidaren els canvis socio-econòmics que donaren un pes determinant a la societat industrial i urbana, ja que fins aleshores havia tingut més importància del que es suposa usualment altra Catalunya més enllà de Barcelona, la de les ciutats petites i els pobles on els valors culturals, socials i polítics conservaven moltes reminiscències d'una societat rural on el franquisme intentà ancorar, tot paralitzant l'evolució d'aquests ambients. Des del punt de vista socio-econòmic Catalunya era en els anys trenta més europea que la major part d'Espanya, però compartia menys del que s'ha cregut els valors d'una civilització industrial europea avançada. El triomf definitiu de la societat urbana sobre la rural es produí en els anys cinquanta.

Les consciències que es formaven en el nou marc tenien Europa com a patró i model de forma ^{tot el que} que la societat catalana anava creant sota aquest reflexe, anava quallant en el sí de la població. Els esquemes polítics del passat no ~~no~~ sobrevisqueren a la postguerra. Només quan les propostes tenien aparença de modernitat, avançaren. Donat que el franquisme era contrari a aquests valors, la societat catalana anava camí dels organismes unitaris socials i polítics perquè tota ella experimentava un impuls que feia insuportable la cotilla del franquisme (34).

Però el franquisme aconseguí succeir-se a ell mateix i d'una època

de terror blanc i de submissió sense condicions , passà a una altra on el desenvolupament econòmic creava una movilitat social que beneficiava un sistema on la col.laboració passiva o activa del franquisme sociològic no exigia ja una professió de fe de franquisme explícit. Tot i això, la mentalitat autoritària comptaria cada vegada amb un grau menor de legitimitat, especialment en constatar-se que al desenvolupament econòmic dels seixanta no li acompanyava la corresponent liberalització política.

II

1962- 1973

Fases del nou període

El desenvolupament de la societat civil catalana en els seixanta i setanta representà un desafiament pel franquisme. Els esforços no es dedicaven només a la supervivència de la cultura catalana, sino a la seva reconstrucció i actualització; l'oposició aconseguí establir àmbits de col.laboració entre partits i creà les primeres organitzacions de masses en el nou moviment obrer i en el nou moviment estudiantil. Fins aleshores , tot i alguna vaga com la de 1951 , d'alguns conflictes locals i sectorials i malgrat l'assemblea del Paranif de 1957, no havien existit moviments de dimensions i de continuïtat suficients com per a passar de la clandestinitat a la il.legalitat, tal com succeí a mitjans del decenni dels seixanta i més encara en els darrers anys del franquisme biològic.

Tot i que qualsevol periodització és convencional i no convé per igual a tots els àmbits i sectors, es podria dividir l'evolució política i cultural de la Catalunya antifranquista entre 1962 i 1975 en tres períodes: 1) el de 1962 a 1967, caracteritzat per la nova dimensió dels moviments de masses — encara minoritaris tammateix — , pel progrés molt ràpid de les expressions culturals en llengua catalana i pels signes de recuperació de la consciència d'opressió nacional; 2) el període de 1967 a 1971, caracteritzat per una crisi tant dels avenços a nivell cultural com dels

realitzats a nivell polític en l'ambit universitàri i en l'ambit obrer en front de l'ofensiva de la repressió , la reafirmació continuista del franquisme i la impossibilitat de forçar el règim a la liberalització política, a la vegada que es feia sentir sobre la societat catalana l'impacte de la crisi de valors expressada en la revolta ~~juvenil~~ de 1968 en els països capitalistes desenvolupats; 3) el període de 1971 a 1975 es caracteritzà per la gradual recuperació de l'abst^{ió} massiu de l'oposició en el marc de l'impuls unitari de l'Assemblea de Catalunya, ~~d'una~~^{per} ~~assumpció~~ unànime de les reivindicacions autonòmiques catalanes i ~~per~~ un conflictivitat laboral en ascens quan encara la crisi econòmica no havia provocat altes taxes d'atur i quan ja es percevia la proximitat de la fi de la dictadura.

Res més llunyà a un desenvolupament uniforme , lineal, sense greus fluctuacions ni reculades, sense contradiccions ni febleses estructurals. Existeix ja unanimitat en la necessitat de revisar l'imatge idealitzada i ^{sovint} desorbitada de la resitència catalana durant els primers vint anys del franquisme i en senyalar el pes de la desmopralització, la submissió i la col.laboració. Caldria fer el mateix amb el període encara intocable de la darrera fase del règim franquista i de la transició, a menys d'estar disposats a viure en la nostàlgia i a no entendre per qué els canvis han restat molt per sota de les esperances ^{d'aquell temps.} Això no equival en absolut a justificar la situació actual com a la millor de les possibles, sino a assentar la crítica sobre bases històriques reals i no sobre discursos morals que tendeixen a oblidar que seguien sent relativament pocs els militants i els activistes no afiliats en la primera meitat dels anys setanta, tot i que en un moment excepcional de perdua de legitimitat de l'Estat, aconseguiren formular els problemes efectius i immediats de les masses i movilitzar-les per mitjà d'un combat esglaonat.

Evolució del moviment cultural catalanista

Mereixen especial atenció alguns aspectes de la recuperació cultural catalana com les publicacions en llengua catalana, l'escoltisme, les noves organitzacions de mecenatge i promoció de la cultura catalana i les de

formació d'educadors.

Després de l'autorització per a editar noves obres en català i traduir llibres estrangers a aquesta llengua, el nombre de títols anuals en català va passar de 12 l'any 1946 a més de 200 el 1962. Era encara una xifra molt modesta comparada amb els 865 títols editats el 1936, però el neixement de noves editorials catalanes, l'interés per la cultura moderna en la llengua pròpia i l'increment de la instrucció feien preveure una florida ràpida (35). El 1966 es superà la cota del quatre-cents títols en català. Al mateix temps neixien sota l'empar imprescindible de Montserrat ~~i d'algun bisbat~~ la primera - i durant molt temps l'única - revista intel·lectual en català, "Serra d'Or", ^{nota de publicació d'alguns bisbats,} i les primeres revistes infantils en la mateixa llengua. Totes elles funcionaven bàsicament per subscripció. La Nova Cançó va representar des del 1963 la captació d'un públic jove relativament popular per als nous cantants-autors, que procedien de tot l'àmbit dels països de parla catalana. En els programes radiofònics de discs sol·licitats la Nova Cançó començà a ~~af~~preixer, tot i que la radio seguia deixant de banda el català com a llengua normal. Es multiplicaren els premis literaris i s'aplegaren a la festa de la nit de Santa Llúcia, que el 1964 mereixia la primera plana d'un diari com "La Vanguardia". Després de reivindicar-la repetidament es creava la primera càtedra universitària de llengua i literatura catalana. La llei de premsa de 1966 suprimia la censura prèvia però amenaçava amb greus sancions les editorials i els periòdics que no s'apliquessin l'autocensura o no anessin a la "consulta prèvia", ~~com ben aviat es va veure.~~

El dinamisme de la projecció pública de la cultura catalana es trobà frenat entre 1969 i 1972. La crisi editorial era política perquè no es podia mantenir l'expansió d'un sector com el llibre ^{en català} si al mateix temps es prohibia ^{aquesta llengua} en l'ensenyament, en els mitjans de comunicació i en la vida pública i oficial. Tampoc es podia consolidar un setmanari de quiosc si era obligat a renunciar a la informació i a l'opinió sobre els fets més candents del carrer, com es va veure en l'experiència frustrada de "Tele/estel", nascut el 1966 i desaparegut el 1970 (36).

Només amb el relançament del moviment democràtic i autonomista, s'inicià també la recuperació de la crisi i no és casual que la nova expansió de les edicions en català es produís a partir de 1973. El llibre de butxaca en català apareixia el 1974 i el 1975 s'arribava a la xifra de 595 títols ^{en català} superant els 548 de 1967. Però no fou fins el 1976 que s'assolí la xifra de nous títols en català de l'any 1936. L'ascens des d'aleshores ha estat continuat superant el 1985 la cota dels tres mil.

L'escoltisme ha estat un moviment educatiu juvenil de gran importància i lligat al sentiment catalanista. A partir de 1955 l'escoltisme - o com a mínim el catòlic que era majoritari - aconseguí defensar-se del Frente de Juventudes per mitjà del reconeixement episcopal (37). La influència de l'escoltisme fora ~~fora~~ del seu àmbit fou notable, com pot deduir-se d'alguns exemples ^{va} ~~va~~ haver representants de l'escoltisme en la constitució del CC el 1954. Gairebé la meitat dels delegats que el 1966 constituïren el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, s'havien format en l'escoltisme i a la reunió ^{constantment} ~~estudiantil~~ assistí el consiliari de l'escoltisme catòlic. Dins l'escoltisme es formaren futurs educadors i pares de família que volgueren aplicar els mètodes del moviment i els de l'escola activa, fundant una sèrie de col·legis privats, que a partir de 1965 donaren origen a la Institució Pedagògica Rosa Sensat amb els seus ^{grups} ~~grups~~ i les seves escoles d'estiu, que tan importants han estat per a la renovació educativa no sols a Catalunya sino fins i tot a Espanya (38). Està per estudiar la incidència de la branca femenina del Guiatge en el que aleshores es denominava promoció de la dona i més tard es radicalitzaria com a alliberament femení. L'escoltisme patí a finals dels seixanta la mateixa sotragada que moltes altres institucions i organitzacions arran de l'esperit de revolta juvenil de l'època, però el 1974, després de la crisi ~~petida~~, encara enquadrava a deu mil afiliats.

El terreny de la difusió cultural l'entitat de més relleu públic fou Omnium Cultural, fundat el 1961 per un grup d'importants industrials

per a superar les formes disperses de mecenatge, fomentar el premis literaris i subvencionar l'ensenyament de la llengua catalana. Omnim Cultural acollí l'Institut d'Estudis Catalans, entitat acadèmica i investigadora de pre-guerra. Després de la campanya d'instàncies demanant al govern l'us públic del català, Omnim Cultural fou clausurat a les darreries de 1963 i no se li permeté acollir-se novament a la legalitat fins el 1967 (39). Però no va interrompre les seves activitats ^{durant} ~~en~~ aquells anys. El 1968 tenia 600 socis, el 1970 arribava als 8000, per assolir el 1975 la xifra de 20.000. Es crearen delegacions autònomes a les principals ciutats catalanes i l'entitat ^{va} ~~guanyar~~ una base popular. L'any 1971 ofería classes de català a 350 grups que totalitzaven 10.000 alumnes. El 1974 el nombre de grups arribava a 1886 i el d'alumnes a 80.000, una part dels quals a escoles públiques de nuclis urbans amb població majoritàriament immigrada. Omnim Cultural fou producte de la col.laboració entre un petit nucli catalanista minoritari dins la burgesia industrial i un cercle ampli d'intel.lectuals, part ~~de~~ ^{del} quals influí en graus diversos pel marxisme.

Omnium Cultural estigué present amb altres sectors en la campanya "Volem bisbes catalans" de 1966 quan el Vaticà nomenà Marcelo González arxibisbe de Barcelona (40), en la de "Pompeu Fabra, la llengua d'un poble" ~~de~~ 1968, centenari del filòleg normativitzador del català, en la campanya "Català a l'escola" de 1969, que comptà amb l'adhesió de 2500 entitats en el moment en que es discutia a les Corts la llei general d'educació, i ~~participà~~ ^{participà} en l'exposició "500 anys de llibre català" de 1974. El 1975 la consciència de la problemàtica cultural havia assolit el grau ~~com per a que el CE~~ ^{elevat} Col.legi d'Advocats convocà el Congrés de Cultura Catalana, que abastava molts més aspectes que el lingüístic, ^{al mateix temps} ~~i com per a que~~ la negativa a subvencionar l'ensenyament del català per part de la majoria dels regidors de l'Ajuntament ^{de Barcelona} ~~desvetllà~~ la repulsa general i ~~fos~~ ^{la que} ~~rectificada~~ ^{de ser} per la corporació.

Complementària i paralela a l'acció d'Omnium Cultural, encara que tingués menys projecció pública, fou la del Centre d'Informació, Recerca i

Promoció , dirigit per Jordi Pujol durant l'existència de l'entitat entre 1965 i 1971. En lloc de crear un nou partit nacionalista clandestí , que hauria rivalitzat esterilment amb els ja existents i escasament actius - Unió Democràtica de Catalunya, FNC, ERC i ~~en part~~ MSC, ^{si he} encara que aquest tenia una activitat sindical -, Pujol en sortir de la presó va creure més operatiu dedicar-se a activitats legals encara que vigilades, que li permetessin promoure àrees de cooperació cultural entre persones de diverses ideologies, cooperació en la que no es savènia evitar sempre problemes, divissions i fins i tot fracassos (41). La crisi de la Gran Enciclopèdia Catalana, empresa assumida pel grup, només es superà amb traumes i afectà l'imatge de Pujol • Però no hi ha cap dubte del paper que les tasques de promoció cultural en molt diversos camps, jugaria més ^{AV} tard en la carrera de l'actual President de la Generalitat.

Aquesta rèpida panoràmica restaria incompleta , sense mencionar el Cercle d'Economia (42). Aquesta associació, creada el 1958, representà l'aparició d'una nova generació d'empresaris i directius neocapitalistes, que revitalitzaria caixes d'estalvi i cambres de comerç, crearia serveis tècnics i comercials com el CEAM al metall i SECEA al cotó i fins intentà treure de l'hibernació al vell Foment del Treball Nacional. Pot donar una idea de la varietat d'opcions que sortirien del Cercle d'Economia que el seu primer president fos Ferrer Salat i el seu primer secretari general Ernest Lluch i que a les seves juntes figuressin tant Narcís Serra com Jordi Pujol.

El Cercle d'Economia tingué sempre una voluntat decidida d'influir en l'administració econòmica franquista. Cap altre grup empresarial d'aquells anys va propugnar amb tanta coherència i força la entrada a la Comunitat Econòmica Europea amb totes les implicacions econòmiques i polítiques, com ho feu ^{el 1972} el Cercle d'Economia amb dotze entitats més ~~el 1972~~.

Però cal advertir que aquest sector, que no pot considerar-se de veritable oposició al franquisme , no tenia a les seves mans els ressorts del

poder econòmic a Catalunya. Un seminari sobre la burgesia catalana realitzat a la Universitat Autònoma de Barcelona sobre la base de les primeres empreses catalanes pel volum de vendes, arribà ^{no sols} a la conclusió de que ~~no~~ ~~sols~~ molt poques estan entre les cent primeres espanyoles i que aquelles que hi són, estan controlades per capital no català, sino que entre les 54 famílies catalanes amb més poder econòmic molt poques poden catalogar-se com a burgesia modernitzadora o com a burgesia catalanista, pertanyent la major part a la burgesia conservadora discretament espanyolista (43). En aquest context es compren l'opció ^{al}estratègica del nucli pujolià en els seixanta i també els recels patronals envers l'autonomia catalana, sobre tot respecte a la possible configuració - finalment frustrada - d'un àmbit ^{al}català de negociació laboral i de concertació social. L'escàs entusiasme de la burgesia local envers la ^al'usa autonòmica explicaria els recels ^{les esquerres així també} no sols respecte a una Generalitat que podia ser governada per inicials de la patronal respecte a CDC, ~~les dificultats d'aquest partit~~ ^{inicials} davant Els vots assolits per la UCD, fins que aquesta formació es desintegrà, a Catalunya el 1977 reflexaren tot això.

El moviment estudiantil

La Universitat de Barcelona, que havia crescut lentament fins el 1962, duplicà bruscament el seu alumnat entre aquell anys i 1968, es a dir en ^{un exemple} ~~sols~~ ^{no va fer més que agreujar-se} ~~sols~~ amb la massificació) la inadequació de la universitat respecte a les necessitats econòmiques i socials. Els anys seixanta s'organitzà un veritable moviment estudiantil amb força massiva i capaç de dotar-se d'organització independent, el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, fundat al convent de caputxins de Sarrià el març de 1966.

La democratització del SEU des de la base, iniciada el 1958, havia arribat a límits ja infranquejables. El SDEUB representà l'enfonsament del SEU i la decisió d'abordar les urgents ^{af}transformacions estructurals de la universitat amb propostes responsables i amb el suport de bona part del professorat i de la intel·lectualitat. La construcció del SDEUB descansava en l'acció unitària dels estudiants dels diversos partits - FOC, MSC, FNC i PSUC, aquest darrer ja hegemònic -, amb una incidència cada vegada

menor dels demòcrata-cristians.

El setge i penetració de la policia en el convent dels caputxins, la detenció de les personalitats convidades - entre les quals el president de l'Institut d'Estudis Catalans Jordi Rubió i els poetes Salvador Espriu i Joan Oliver -, i la previsible ~~expulsió~~ ^{expulsió} dels professors que s'havien col·locat al costat dels estudiants, desvetllà un moviment de solidaritat sense precedents de caire no sols universitari sino ciutadà. Aparegueren així noves formes d'ajut moral i material als sancionats (44).

Un dels fets derivats de la repressió del SDEUB va ser la manifestació davant la jefatura de policia de Barcelona de 130 capellans i religiosos en protesta per ~~per~~ maltractament de que havia sigut objecte un dirigent estudiantil. La dispersió a cops de porra d'aquella manifestació de sotanes ha passat a la memòria col·lectiva com a un dels esdeveniments de més gran impacte en la història de l'oposició al franquisme. Juntament amb la Caputxinada, la manifestació de capellans fou una de les expressions de suport dels moviments d'apostolat a la lluita democràtica, després que l'abad de Montserrat, Aureli M. Escarré ^{el 1963} havia obert el foc amb les seves declaracions a "Le Monde" contra el règim, per la qual cosa ~~havia~~ ^{hagué} de deixar el país dos anys després (45).

La expulsió de 69 professors de la universitat va tenir lloc abans del referendun de 1966, però la repressió després de la consulta encara es feu més dura. El rector García Valdecasas va castigar a la totalitat dels estudiants amb perdua de matrícula. El Tribunal d'Ordre Públic declarà ilegal el SDEUB i condemnà a sis mesos d'arrest a la seva junta de delegats de facultat. Tot i això el SDEUB encara sobrevisqué un any, però era evident el desgast que la repressió i la forçada illegalitat anava produint en aquests moviments, paral·lelament al que passava amb Comissions Obreres. Era gairebé impossible mantenir una organització de masses en un marc anti-democràtic.

El 1967 el moviment estudiantil de Madrid prengué el relleu del de Barcelona. Quan el 1968 va caure el ministre Lora Tamayo arran de la negati-

va de les Corts a concedir la subvenció a la Universitat de Navarra, un altre membre de l'Opus Dei, Villar Palasí, es va fer càrrec del ministeri però amb una orientació liberalitzant. Es van crear dues noves universitats - denominades autònomes - a Madrid i Barcelona, es presentà un projecte actualitzador, la llei general d'educació, i el nou equip rectoral designat per a la Universitat de Barcelona, anuncià canvis de plans d'estudi, supressió d'expedients i readmissió de professors expulsats. Aquestes midas, que dos o tres anys abans haurien evitat molts conflictes, arribaven massa tard. El SDEUB havia desaparegut. El PSUC havia sofert l'escissió més greu de l'època franquista i havia perdut la majoria a les eleccions estudiantils de 1967, a causa de la coalició dels escindits, el FOC i la secció universitària del grup Força Socialista Federal. Però sectors extremistes desbordarien aquestes organitzacions.

La contradicció entre moviment de masses i illegalitat volia ser resolta tant en el terreny universitari com en l'obrer ~~XXXXXXXXXX~~ adoptant una línia vanguardista i front^{al}ment combativa. La respos^a a les porpostes del nou equip rectoral Albadalejo - Estapè fou ~~un assalt~~ ^{l'} assalt al rectorat el 30 gener de 1969. Poc després el govern declarà l'estat d'excepció. La conseqüència la desfeta del SDEUB va ser el rebutj de totes les formes de democràcia representati^{va} i de la participació als claustres juntament amb ^{l'adopció de} l'assembleisme i l'acció directa. La nova tendència es veia estimulada per l'ambient generat pel maig francès del 68, però el seu origen radicava en la desfeta del SDEUB. La organització sindical universitària clàssica era rebutjada sense haver -la arribat a ^{proclamar} imposar al franquisme.

A partir de 1968 la lluita estudiantil no sols patí la fragmentació extremista sino que reculà a posicions d'incomprensió del caràcter progressiu de la lluita contra l'opressió nacional de Catalunya, a la vegada que s'allunyava de la realitat política i de la classe obrera malgrat un obrerisme verbal abrandat. Resulta significativa l'absència del moviment estudiantil de l'Assemblea de Catalunya en els primers anys setanta.

27

La degradació de la situació universitària arribà a tocar fons el 1975 amb la llarga vaga dels professors no numeraris i l'aprovat general polític. Ni els vaguistes aconseguiren cap dels canvis que demanaven en quan a selecció de professorat ni el règim fou capaç de descontar-lis del sou el llarg període de vaga.

El nou moviment obrer

El fet de que ja l'any 1965 existís una coordinadora estatal de CC00 ha fet oblidar amb freqüència que no es va produir un mecanisme homogèni i uniforme d'aparició i consolidació del nou moviment obrer, que a Catalunya tingué característiques peculiars. Abans dels anys seixanta, tot i les vagues com la de 1951, no existí a Catalunya un veritable moviment obrer i l'acció laboral era una especialització dels diminuts grups polítics clandestins. La creació de la Comissió Obrera Central de Barcelona a la parròquia de Sant Medir de Sants el 1964 obeí a l'acció conjunta de dirigents obrers comunistes, cristians i socialistes. Uns havien estat elegits enllaços i jurats dins el marc del sindicat vertical, i d'altres no tenien cap càrrec ^{representatiu} oficialment. La reunió de Sant Medir venia estimulada pel que estava passant a Astúries i a Madrid, i per la pròpia experiència local. Cal dir ~~previament~~ que la utilització de sigles de partit per a llençar consignes sindicals, va provocar el colapse de la Comissió Obrera Central, que començà realment a funcionar com a tal el 1966, de cara a les eleccions sindicals d'aquells anys.

En el cas de Barcelona l'estructura global no neixia com a resultat de comissions existents a nivells inferiors com en el cas d'Astúries, on existia la tendència a construir un sindicat alternatiu i enfrontat amb la CNS, ni tampoc com a resultat d'un procés generat pels debats de cara a la negociació de convenis col·lectius per rams com a Madrid, on es tendia aleshores a descurar la creació d'una organització al marge de les estructures del sindicat vertical oficial.

En el cas de Barcelona la Comissió Obrera Central de 1964 obeí a una

decissió unitària eminentment política. Aixó tingué aventatges i desaventatges. Per un costat es va donar una assumpció més gran dels problemes globals de la problemàtica obrera i fins i tot de la qüestió nacional catalana, però també, per altre costat tingueren una incidència excessiva els debats ideològics i estratègics que posaren aquí abans en perill la unitat del moviment obrer, amb perdues des del 1965 de militans obrers cristians i amb la pugna per l'hegemonia entre el PSUC i el FOC (46).

Cal no oblidar que a mitjans dels seixanta es produeix al mateix temps la victòria electoral de CCOO en les eleccions sindicals de 1966 i el moment de màxima puixança de la JOC i de l'ACO fins que a les darreries del decenni va començar una ràpida decadència arran del desgast de l'enfrontament amb la jerarquia eclesiàstica. ⁽⁴⁷⁾ Va ser també a finals dels seixanta quan finalitzà el boom del llibre religiós a Catalunya, es va reduir molt la pràctica catòlica dominical, aparegueren les comunitats de base al marge de les parròquies, es vuidaren els seminaris i començà l'abandó de l'estat clerical per molts capellans, començant pels progressistes. Era un fenomen que es donava ^{també en} ~~amb~~ altres països sense un estat confessional, però aquí tenia una rellevància ^{social-cultural} més gran.

El fet és que a les CCOO dels seixanta a Catalunya, com deiem abans, predominaren les accions de carrer sobre les accions d'empresa, es a dir, sobre la centrada en la discussió dels convenis col·lectius. L'assumpció de les reivindicacions nacionals catalanes es manifestà en dos fets: la participació de CCOO per primera vegada el 1967 en la Diada de l'onze de setembre - la primera commemoració pública havia tingut lloc el 1964 -, i també en la constitució de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya. L'adopció d'aquesta línia contribuiria a evitar la divisió de la classe obrera de Catalunya per la qüestió nacional i pot haver estat una de les causes de la no aparició d'un sindicalisme nacionalista com en el cas basc. Cal, però, senyalar que aquestes decisions eren més pedagògiques que expressió d'una consciència catalanista desenvolupada entre els militants obrers. No ha de colocar-se tampoc fora del context de la tàctica

comunista de buscar una aliança amb els partits democràtics catalanistes, així com del propòsit de contrarrestar la perdua el 1967 pel PSUC del predomini a la Comissió Obrera Central de Barcelona en benefici del FOC a base de crear la Comissió Obrera Nacional de Catalunya on ^{el PSUC} conservà l'hegemonia. En qualsevol cas, no s'ha de menyspreuar la importància de situar el moviment obrer en el camp de la lluita per l'autonomia de Catalunya.

La discussió dins de CCOO sobre l'organització per zones o per rams de producció evidenciava l'enfrontament entre la definició del moviment com a "sindicat anti-capitalista" que havia de canviar la globalitat de les condicions de vida de la classe obrera i la concepció centrada en la conflictivitat immediata a la fàbrica. En la seva adaptació al clima del moment els comunistes definiren CCOO com a "moviment socio-econòmic" i per tant lligat al moviment urbà de les associacions de veïns, tan actives en els anys setanta (48). Adoptar un horitzó més ambiciós que el sindicalisme europeu típic no deixava, no obstant, de ser una certa sublimació de la insuficient organització assolida i d'una peculiar adaptació a la manca d'unes llibertats sindicals, consolidades de feia temps a la resta d'Europa occidental.

Afectat per la repressió, la congelació salarial, la refermada voluntat de control dels convenis per la burocràcia sindical verticalista i esquerranat per la divisió interna, el nou moviment obrer patí una dura crisi entre 1967 i 1970. Després de la desintegració del FOC el 1969, víctima de la polèmica entre sindicalistes i vanguardistes esquerranistes de forma paralela i no gaire llunyana a l'escissió del PSUC, i davant la necessitat immediata de centrar la lluita en les condicions laborals a les empreses, les CCOO sota la direcció del PSUC, començaren des del 1971 un nou període de creixement i nodriren de nous afiliats al comunisme català.

El desmarcament de la jerarquia eclesiàstica de Catalunya respecte al franquisme en el terreny sindical fou notable el 1969, quan, després dels conflictes interns a l'Església que precipitaren la decadència de l'

l'organització obrera d'apostolat, es publicà la declaració dels bisbes de Catalunya - Marcelo González inclòs - contra el projecte de llei sindical per no garantir la plena representativitat obrera (49).

Durant la nova fase de creixement del moviment obrer la vaga general com a arma política tendí a ser arrecunada a mida que la fi de la dictadura podia ser pròxima, tot i el desencadenament de vagues generals locals o comarcals de solidaritat, com la del Baix Llobregat el 1974 pels acomiadaments a Elsa (Cornellà) i Solvay (Martorell). L'èxit de CCOO a les eleccions sindicals de 1975 va plantejar una possibilitat: l'ocupació i mutació del sindicat vertical convertint-lo en sindicat unitari: però això no sols era poc realista sino que ^{en intent d'} arribar al sindicat unitari per aquesta via era vist per alguns com la implantació des de dalt d'un sindicat unic encara que representatiu, en contradicció amb el pluralisme polític reivindicat, el qual suposava la possibilitat d'una pluralitat de sindicals.

Els anys de l'Assemblea de Catalunya En els darrers anys de franquisme

Els anys de l'Assemblea de Catalunya

A Catalunya la tendència a una política unitària es va iniciar en plena dispersió i fragmentació. A partir de la constitució del SDEUB, s'havia creat la Taula Rodona de partits per a una acció conjunta de solidaritat. Aquest va ser el precedent de la Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya el desembre de 1969, l'any de l'estat d'excepció. Formaven part de la Coordinadora el PSUC, el MSC, ^{la UDC} ~~el PSUC~~ i ERC. Però resultava difícil als ~~partits~~ aconseguir superar la desconexió amb les masses i esborrar la mala imatge de sectarismes enfrontats. La Coordinadora no era suficient per a trencar l'aïllament social dels partits. Fou l'Assemblea de Catalunya, constituïda el novembre de 1971 a la parròquia de Sant Agustí de la Barcelona vella, la que possibilità la incorporació a la movilització política d'un nombre sense precedents de persones, moltes de les quals no s'afiliaren després als partits polítics ni ocuparen càrrecs públics, retirant-se un cop aconseguits uns mínims de llibertat política, social i nacional

per a la societat catalana.

L'Assemblea de Catalunya no va inventar res, però fou un fenomen nou i va comptar amb una encertada publicitat (). Trobar un denominador comú - els famosos quatre punts de llibertat, amnistia ^{, condonació dels presos polítics de l'època de la lluita} i estatut d'autonomia - no fou fàcil. Un dels estímuls immediats havia estat l'èxit de la reunió de 250 intel·lectuals a l'abadia de Montserrat el 12 de desembre de 1970 protestant davant l'opinió mundial per la condemna a mort de sis militants d'ETA en el judici de Burgos, i aconseguint evitar l'execució.

L'Assemblea de Catalunya no fou el simple resultat de sumar als partits de la Coordinadora convocant organitzacions com CCOO, Grup Cristià de Defensa dels Drets Humans, ~~Assemblea~~ Assemblea Permanent d'Intel·lectuals -nascuda a la reunió de Montserrat -, Comunitats Cristianes de Base, ~~Assemblea~~ Assemblea Permanent de Capellans, delegacions d'alguns col·legis professionals i més tard d'associacions de veïns de zones suburbanes. El seu dinamisme, com ha dit una de les principals personalitats de l'Assemblea, Agustí de Semir, era qualitativament diferent al de qualsevol organisme basat en el pacte, i aconseguí saltar la barrera de la clandestinitat per a plantar-se en la il·legalitat desafiant (51). La seva acció a més trascendí els estricte límits barcelonins on s'havia mogut fins aleshores l'oposició, i aconseguí tenir representacions a quaranta localitats de Catalunya, a la major part de les quals l'antifranquisme fins aleshores havia tingut molt poc pes per les condicions difícils en que havia de desenvolopar-se en les ciutats menors.

~~Tot i~~ ^{amb} la detenció de 113 persones de la permanent de l'Assemblea ^{a Catalunya} a la parròquia de Santa Maria Mitjancera de Barcelona l'octubre de 1973 i la detenció d'altres 67 en la reunió de les escolàpies de Sabadell el setembre de 1974, l'activitat de l'Assemblea ~~de Catalunya~~ es reduí però s'aturà. Això no s'ha atribuir a la previsible proximitat del fi de la dictadura arran de l'assassinat de Carrero Blanco el desembre de 1973, sino a la participació de persones anònimes en funció del programa simple de l'Assemblea de Catalunya. Eren objectius assumibles per molta gent

la llibertat política i sindical, l'amnistia total de presos polítics, la coordinació de tots els pobles peninsulars en la lluita per la democràcia -amb un accidentalisme implícit en matèria de règim polític - i el punt que el 1971 semblava més utòpic : el restabliment provisional de l'Estatut de 1932 " com a via per arribar al ple exercici del dret d'autodeterminació", un objectiu que no semblava poder encaixar ni ^{en} una liberalització postfranquista. Si es té en compte que el nombre d'exemplars dels follets de l'Assemblea arribà als 20.000 es pot tenir una idea del seu abast.

En l'Assemblea coincidien els que veien en ella un instrument vàlid tan sols fins a la legalització dels partits polítics i els que creien que la seva funció havia de durar fins assolir íntegrament els objectius del programa de 1971 i la ruptura democràtica. Predominaren finalment els primers sobre els segons. Fins i tot el PSUC, que inicialment figurava entre els segons, adoptaria la primera opció. Donat que l'Assemblea de Catalunya no pretenia " ensorrar la dictadura" sino evitar que la democràcia fos escamotejada quan s'esgotés la dictadura, el desenllaç era previsible.

En els darrers temps del franquisme biològic la comparació entre la situació catalana i la del centre d'Espanya presenta importants diferències . Les movilitzacions aconseguïdes a Catalunya eren més grans. Les esportives eren més fortes a Catalunya i estaven menys dividides entre elles. Al centre era molt escassa l'activitat i suport social dels grups liberals, socialdemòcrates i democratacristians en comparació amb Catalunya , on fins i tot comunistes i socialistes reconeixien el potencial electoral i l'arrelament social que podien tenir aquells sectors. I ,sobre tot, Catalunya portava de molt la devantera en la constitució d'una instància unitària. Mentre l'Assemblea de Catalunya es creà el 1971, la Junta Democràtica de Carrillo-Calvo Serer , absolutament insuficient, no aparegué fins el juliol de 1974, i la seva rèplica, la Plataforma de Convergència Democràtica del PSOE i la democràcia cristiana, es va formar el juny de 1975 i totes dues no s'uniren fins el març de 1976..

A l'Assemblea de Catalunya el partit predominant fou el PSUC, però seria un error considerar-la un simple instrument d'aquest partit. El predomini comunista s'explica per diversos factors. CCOO oferia una massa important dels manifestants a les concentracions convocades per l'Assemblea de Catalunya; per exemple, la més gran, la del primer de maig a Sant Cugat del Vallés, estava composta majoritàriament per vaguistes de la SEAT. El PSUC era l'únic partit que podia oferir certa infraestructura a l'Assemblea, si bé fou també molt important la dels serveis d'algunes entitats catòliques i es rebien discrets ajuts econòmics del grup de Jordi Pujol. Altres partits, que tenien davant un brillant perivindre com els socialistes i Convergència Democràtica de Catalunya estaven tot just en fase organitzativa. Convergència Socialista de Catalunya va néixer el juliol de 1974 i no es convertí en partit fins el 1976. CDC aparegué el novembre de 1974 i no esdevingué partit fins les darreries de 1975. Per últim, el marxisme seguia sent la ideologia per antonomasia de l'antifranquisme, tot i el descrèdit del model soviètic després de la intervenció a Xecoslovàquia de 1968 i malgrat la crisi de la doctrina leninista, que afectava als fonaments del comunisme. De moment, el PSUC aconseguia aleshores reabsorbir o portar a remolc els grups esquerranistes rivals. Un cas significatiu fou el de Bandera Roja. Nascuda el 1968 com a agrupació d'escindits esquerranistes, una part dels seus membres entraren o retornaren al PSUC el 1974, convertits en figures de primer pla i com a abanderats de l'eurocomunisme. L'eurocomunisme encaixava perfectament en les necessitats unitàries que expressava l'Assemblea de Catalunya. Però un cop s'hagués establert un règim constitucional, es faria perceptible la crisi d'identitat que comportava la revisió eurocomunista per al comunisme català, enlluernat fins aleshores per l'exemple italià. En situar-se de fet en la via democràtica vers el socialisme com l'antiga socialdemocràcia, havia de compartir l'espai polític amb els socialistes, que a Catalunya encara es definien com a marxistes, i una part majoritària de l'electorat potencial s'orientaria vers aquests darrers,

que resultaren els grans beneficiaris del clima creat per l'ASsemblea de Catalunya. En aquells anys CDS es considerava més nacionalista que CDC i propugnava una articulació del socialisme a Espanya sobre bases confederals.

Les condicions i límits que l'ASsemblea de Catalunya posà a la hegemonia del PSUC es van fer evidents en un fet : el PSUC va renunciar a estendre a Catalunya les juntes democràtiques que promovia Carrillo i Calvo Serero. L'ASsemblea de Catalunya criticà la insuficiència dels plantejaments en matèria nacional catalana de la Junta Democràtica i seguí sent la única instància unitària de Catalunya. L'ASsemblea de Catalunya estimulava l'autonomia del PSUC envers el PCE.

Immeditament després de la mort de Franco es constituí el Consell de Forces Polítiques de Catalunya, on socialistes i comunistes estaven en minoria. La iniciativa començà a passar de l'ASsemblea de Catalunya als partits ~~coalescents~~ ^{coalescents}, tot i que encara el 1976 tingueren lloc les més grans movilitzacions de l'ASsemblea, i que la conflictivitat laboral fou superior a la de l'any anterior.

A Madrid la crisi política es solucionava amb la successió d'una administració esgotada per un altra de renovada, que comptés amb el suport de les urnes. Un cop legalitzats tots els partits polítics i reunides les cortes, que haurien de ser constituents, ja no era imprescindible la unitat de l'oposició, només caldria ~~el~~ ^{cert} consens amb el govern, cosa distinta. En canvi a Catalunya el que es plantejava no era sols la successió al franquisme sino la creació d'una nova administració pròpia i dotada de un poder autonòmic. Aixó exigia reforçar la unitat de l'oposició, però aixó era molt difícil perquè comportava congelar els antagonismes ideològics i socials. El govern Tarradellas, ~~en xarxa amb els partits que extingues el predominiu~~ no estigué en condicions de complir aquest paper unitari, però ^{aixó} supera els límits d'aquest treball.

L'estira i arronça entre Tarradellas, encara a França, i els partits polítics de cara a la primacia en la negociació futura amb el poder central feia preveure el marge de maniobra amb que comptaria aquest

darrer. Donat que no hagué ruptura ,el poder central no es trobà com el
 l'abril de 1931 amb un ^{veritable} poder català amb el qual haver de pactar. Quan
 Suarez es va trobar amb la victòria dels partits autonomistes a Cata-
 lunya el juny de 1976 i amb la desfeta relativa del seu partit, que havia
 aconseguit en canvi majoria a la resta d'España, i amb el gran predomini
 electoral de les esquerres catalanes, es veié obligat a negociar però ho
 feu primer i per separat amb Tarradellas (52) . ~~Des~~ No es restablí la Gene-
 ralitat amb uns poders comparables als demanats per l'Assemblea de Catalunya.
 Tarradellas va ~~comparar~~ unicamnet amb el que li donava la presidència
 de la Diputació Provincial de Barcelona, amb la qual cosa ni tan
 sols desapareixien les diputacions com havia passat l'abril de 1931. ~~De~~
 la manera en que s'inicià la transició foren per igual responsables els
 partits amb més representació, començant pels que donaven suport a l'Entesa
 dels Catalans al Senat, i Tarradellas. Ni la correlació de forces del mo-
 ment ni la situació d'una Catalunya convalescent del franquisme , tot i
 la ~~mo~~vilització aconseguida, permetien probablement anar més lluny ,
 però encara les conseqüències d'aquells fets són objecte de debat entre
 els catalans (53).

Notes

1. Un primer balanç historiogràfic és el de Pelai Pagès : Històries del franquisme , "L'Avenç" núm. 87 (1985) pp. 58 - 64.
2. Carles Viver i Pi-Sunyer : El personal polític de Franco, Barcelona, 1978. Del mateix autor i Teresa Climent : El personal polític de la província de Barcelona de 1939 a 1959 , "Perspectiva Social" núm. 13 (1979) pp. 7 - 19. Resulta especialment interessant el testimoni d'un alcalde franquista de Terrassa , J. M. Marcet : Mi ciudad y yo , Barcelona, 1963. La otra cara de la moneda en Xavier Marcet : Franquisme i antifranquisme a Terrassa , a Història de Terrassa , 1987, pp. 471 - 478. *També la Història de la Diputació de Barcelona (1988) en la part de 1939, a 1987, redactada per Carme Molinero i Ben Joan*
3. Josep Benet : Catalunya sota el franquisme. Informe sobre la persecució de la llengua i la cultura de Catalunya , París, 1973 i Barcelona, 1978.
4. Vegeu entre altres , J. M. Fontana : Los catalanes y la guerra de España, 1951 i Barcelona, 1977 .- S. Novell y Bru : Los requetés catalanes .El Tercio de Nuestra Señora de Montserrat, 1936 - 1939 , Barcelona 1956. Per a més informació bibliogràfica recent sobre la guerra civil ~~no~~ sols per a Catalunya, resulta imprescindible Hilari Ragner : L'Església i la guerra civil de 1936 - 1939. Bibliografia recent (1975 - 1985) , "Revista Catalana de Teologia" (1986) pp. 119 - 252.
5. El cas més explícit fou el de La falsa ruta de Ferran Valls i Taverner a "La Vanguardia Española" del 15 de febrer de 1939 . "Cataluña ha seguido una falsa ruta y ha llegado a ser víctima de su propio extravío. Esta falsa ruta ha sido el nacionalismo catalanista".
6. Un dels dos autors d'aquest text, Josep M. Solé i Sabaté participa en aquesta recerca. Al Centre d'Història Contemporània de Catalunya, dirigit per Josep Benet, existeix la relació de 22 comarques catalanes on s'ha realitzat de forma completa el cost humà de la guerra.
7. Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villarroya : Catalunya sota les bombes, 1936 - 1939, Barcelona 1986.
8. J. M. Solé i Sabaté i J. Villarroya : Violència i repressió, 1936 - 1939, en premsa.
9. ~~J. M. Solé i Sabaté : La repressió franquista a Catalunya~~

13. Sobre les relacions entre el Govern de la República i el de la Generalitat, Albert Balcells : Catalunya en la guerra civil, política antiautonòmica del Govern central "Historia 16" núm.140 (1987) pp. 12-26.

9. J.M. Solé i Sabaté : La repressió franquista a Catalunya, 1938 - 1953, Barcelona 1985. Nous fons s'estàn obrint a l'investigador. L'Arxiu Nacional de Catalunya acaba de rebre l'arxiu de la Presó Model de Barcelona. A Lleida la professora Conxita Mir s'ha fet càrrec de la catalogació i conservació del fons del tribunal de responsabilitats polítiques d'aquella ciutat, i sobre les comarques centrals lleidatanes treballa a la seva tesi Mercè Barellat en una recerca que compren presons, camps de concentració i depuracions.

10. ~~de~~ ^{Borja} de Riquer : Efectos demográficos de la Guerra Civil en Cataluña: una primera aproximación , "Perspectiva Contemporánea. España , siglo XX", núm. 1 (Madrid, 1988) pp. 93 - 100.

11. J. Sauret : L'exili polític català, Barcelona 1979.

12. D. Díaz Esculies : El Front Nacional de Catalunya, 1939 - 1947, Barcelona 1983. Per a l'etapa posterior fins a l'escissió del Partit Socialista d'Alliberament Nacional es pot consultar el testimoni i els textos de Josep Ferrer: Per l'alliberament nacional i de classe, Barcelona 1978.

14. D. Díaz Esculies : L'oposició política catalanista al franquisme, 1939 - 1959 , tesi doctoral a la Universitat de Barcelona, 1986.

15. Carles Pi Sunyer : Memòries de l'exili. I El consell Nacional de Catalunya , 1940 - 1945. II El Govern de la Generalitat a París, 1945 - 1958, Barcelona 1978 - 1979.

16. Entre els qui han tractat extensament el fet , D. Arasa: Años 40: los maquis y el PCE , Barcelona 1984.- F. Aguado Sánchez : El maquis en España, Madrid, 1975.- J.A. Vidal Sales : Después de Franco, la guerrilla antifranquista, Barcelona, 1976.

17. De les publicacions catalanes de la postguerra, A. Manent i J. Crexell : Bibliografia catalana dels anys més difícils, 1939 - 1943, Barcelona 1987.

També A. Viladot : Nacionalisme i premsa clandestina , 1939 - 1951, Barcelona 1987. Sobre la totalitat del període, E. Giralt : Premsa clandestina i de l'exili, 1939 - 1976, Barcelona, 1977. Del mateix autor i col.laboradors: El franquisme i l'oposició, una bibliografia crítica , Barcelona 1981. L'obra

Massot : L'exèrcia catalana entre la guerra i la postguerra
Barcelona 1978.

conté més de quatre mil resenyes i ⁵⁷ referències no limitades a Catalunya i ~~una~~ ^{diagnòstics publicacions} part ~~es~~ troben al fons del Centre d'Estudis Històrics Internacionals depenent de la Universitat de Barcelona, els materials del qual són d'ineludible consulta pel període.

18. Sergio Vilar : Historia del anti-franquismo, 1939 - 1975, Barcelona 1984.

19. M. Ibáñez Escofet : La Comissió Abat Oliba, dins Cataluña durante el franquismo, núm. 5 , " La Vanguardia", Barcelona 1985. *Vegen també Josep*

20. Entre d'altres , Lluís Recolons : La població de Catalunya, Barcelona 1976.-

J. Maluquer : Població i societat a l'àrea catalana, Barcelona 1964.- J.M.

Martorell i altres : La immigració a Catalunya, Barcelona 1968.

21. Es tracta aquesta qüestió al llibre de pròxima aparició de Borja de Riquer i Joan B Culla , volum VII de la Història de Catalunya dirigida per Pierre Vilar.

22. Carme Molinero - Pere Ysàs : L'oposició antifeixista a Catalunya, 1939 - 1950, Barcelona 1981. Dels dos mateixos autors : "Patria, justicia y pan". nivell de vida i condicions de treball a Catalunya de 1939 a 1951, Barcelona 1985.

23. Miquel Ferrer : La Generalitat de Catalunya a l'exili, Barcelona 1977.

24. Josep Coll i Josep Pané : Josep Rovira, una vida al servei de Catalunya i del socialisme, Barcelona 1978.- Isidre Molas : El Partit Socialista Cata-

là, "L'Avenç núm. 38 (1981).- Joan Oliver i Puigdomènech : L'oposició catalana al franquisme. Socialistes catalans i POUM, 1939 -1956, PSUC, 1939 -1945, tesi doctoral a la Universitat de Barcelona, 1979. - Mercè Barceló : El pensament polític de Serra i Moret. Nació, democràcia i socialisme, Barcelona 1986.

25. Miquel Caminal : Joan Comorera, III Comunisme i nacionalisme, 1939 - 1958,

Barcelona 1985. Per a l'època posterior del PSUC no existeix altre estudi crític semblant, només una cronologia de J.M. Colomer i F.Roca, publicada

com a suplement de l'organ oficial d'aquest partit i titulada PSUC 1936 -1981 ^{"Treball"}

i el número 95 de "L'Avenç" de juliol de 1986, dedicat a la història del

PSUC. ^{Aquest número} ~~afeix~~ poca cosa al fullet anterior i ^{seix} ~~seguint~~ eludint les qüestions

debatudes , excepte en el cas de l'article de Rafael Ribó sobre la qüestió

25
nacional , més ideològic que històric ~~tan~~mateix. Amb l'entrega pel PSUC de la seva documentació a l'Arxiu Nacional de Catalunya es pot esperar que pugui progressar l'estudi objectiu de la història del partit fins el 1977.

26. Albert Balcells : Historia contemporánea de Cataluña, Barcelona 1983.

27. F. Fanés : La vaga de tramvies del 1951, Barcelona 1977

28. J. M. Colomer : Els estudiants de Barcelona sota el franquisme, Barcelona 1978.

29. Sobre el CC , els seus orígens i derivacions, els textos de l'epoca de Jordi Pujol : Des dels turons de l'altra banda del riu, Barcelona 1978, i Construir Catalunya, Barcelona 1980. Raimon Galí : Recalada 1948 - 1962, Barcelona 1984 . - Xavier Muñoz : CC, història d'un moviment polític, "Serra d'Or "juny de 1979, pp. 23 - 26. - Jaume Lorés : Aproximació al pujolisme, "Taula de Canvi" núm. 23 - 24 (1980), reeditat al llibre del mateix autor: La transició política a Catalunya, Barcelona 1985. També es pot consultar el primer capítol del llibre de Joan Marcet : Convergència Democràtica de Catalunya. El partit i el moviment polític, Barcelona 1984.

30. ~~Manca una història del POC~~. Sobre els diversos i successius corrents del socialisme a Catalunya sota el franquisme vegeu el testimoni de diversos autors a Història del socialisme a Catalunya, 1939 - 1972, "Debat" núms 4 i 5 , Centre d'Estudis Socialistes , Barcelona 1978. També és util la completa cronologia d'Isidre Molas : Història del socialisme a Catalunya , cronologia 1939 - 1977, "Debat" núm. 8 (1982) pp. 57 - 73.

31. El relat dels fets a Jaume Fabre , Josep M. Huertas i Antoni Ribas : Vint anys de resistència catalana, 1939 - 1959, Barcelona 1978. També el testimoni des del propi diari de Horacio Saenz Guerrero al número 11 de la sèrie de "La Vanguardia", Cataluña durante el franquismo.

32. J. Crexell : Els fets del Palau i el consell de guerra a Jordi Pujol, Barcelona 1982.

33. Sobre la llei especial de Barcelona de 1960, el llibre editat per

l'Ajuntament de Barcelona el 1987: Documents de treball per a la carta municipal. Quadern 3. Barcelona, anàlisi històrica del règim municipal.

Un llibre de denúncia , J. M. Huertas : La Barcelona de Porcioles , Barcelona 1975.

34. Joan Roig (Francesc Vicens) : Veinticinco años de movimiento nacional en Cataluña, dins Horizonte español 66, II (París 1966) pp. 117 - 130.

35. Francesc Vallverdú : Cinquanta anys de l'edició en català, 1936-1986, a Edicions 62 , vint-i-cinc anys , 1962-1987, Barcelona 1987. Del mateix autor: L'escriptor català i el problema de la llengua, Barcelona 1968.

36. Sobre la premsa periòdica el llibre Cinc revistes catalanes, Barcelona 1987, amb treballs- testimonis sobre "Tele/estel", "presència", "Canigó", "Arreu" i "oriflama". Sobre "Tele/estel" també la tesi de Josep Faulí a la Universitat Autònoma de Barcelona. Està en vies de publicació una síntesi de la història de la premsa catalana fins als nostres dies , escrita per Josep M. Figueres i editada per Rafael Dalmau.

37. Antoni Serra : Història de l'escoltisme català , Barcelona 1968.- Jordi Galí : Escrits de Mossen Batlle , Barcelona 1966.- J. Galí : Nous escrits de Mossen Batlle , Barcelona 1971.- Raimon Galí : Senyals de camí, Barcelona 1963.- del mateix autor : Recalada, Barcelona 1984.- Josep Martorell : Fent història. L'escoltisme i el guiatge a Catalunya, dins de Quí som. Minyons Escoltes i Guies Sant Jordi de Catalunya, Barcelona 1983, acompanyat d'una selecció de textos de Genís Samper.- Pere Solà : Associacionisme i condició juvenil, a La joventut a Catalunya al segle XX. Materials per a una història , Barcelona 1987.- Ricard Pedrals : Escoltisme a l'Església dels anys difícils . Notes al marge d'una cronologia , "Quadrens de Vida Cristiana" núm. 75-76 (1975) pp. 120 - 124. Sobre els arxius de l'escoltisme en les seves diverses branques està treballant Genís Samper, autor de La joventut fa Catalunya, 1900-1985: qüestionari a la història de les associacions de joves , Barcelona 1988

38. Jordi Monés : L'escola catalana sota el franquisme, Barcelona 1981. Rosa Sensat va haver d'assumir les contradiccions derivades d'oferir un servei públic des d'una perspectiva d'escola privada , donades a més les dificultats per a atrure a una escola pública de baix nivell i gairebé nul.la

- 41
- catalanitat. Quan el 1976 es va definir per una escola pública única amb desaparició de la privada, es va iniciar per a la Institució Pedagògica Rosa Sensat una època conflictiva a nivell exterior i interior.
38. Omnium Cultural 1961 - 1986, Barcelona 1986. Existeix també una història inèdita d'aquesta entitat, escrita per Josep Faulí.
39. R. Carreras de Nadal i A. Manent : Le Vatican et la Catalogne, 2ª edició ampliada, París 1971.
40. Jordi Pujol : Construir Catalunya, Barcelona 1980.
41. Cercle d'Economia, 1958 - 1983. Una trajectòria de modernització i convivència, Barcelona 1983. També Carme Molinero : Les entitats empresarials catalanes 1959 - 1976, "Revista de Catalunya" núm. 14 (1987) pp. 56 - 70. Estracta d'un avenç parcial d'un estudi sobre els industrials catalans del creixement a la crisi, 1959 -1976. Mentre la representació obrera a les "seccions socials" del sindicat vertical franquista va seguir en mans de la burocràcia verticalista, les "seccions econòmiques" a Barcelona estigueren en mans d'autèntics representants de l'empresariat, que va conservar antigues organitzacions patronals i es dotà d'altres de noves. En el cas de SECEA, per exemple, els mateixos dirigents ocupaven la secció econòmica del sindicat nacional textil cotoner. Donat que les seccions patronals barcelonines en el sindicat vertical eren molt més actives i autònomament organitzades que a la resta d'Espanya, no és extrany el protagonisme inicial de la patronal catalana en la CEOE i les seves primeres passes el 1977.
42. F. Miguélez i C. Solé : Classes socials i poder polític a Catalunya, Barcelona 1987.
43. J. M. Colomer : Els estudiants de Barcelona sota el franquisme, Barcelona 1978.- Joan Crexell : La Caputxinada, Barcelona 1987.
44. Montserrat Minobis : Aureli M. Escarré, Abad de Montserrat, Barcelona 1988.
45. Entre altres obres, sobre el moviment obrer dels anys seixanta i setanta: Manuel Ludevid : El movimiento obrero en Cataluña bajo el franquismo, Barce-

lona 1977. Del mateix autor i amb contingut idèntic : Vint-i-cinc anys de moviment obrer a Catalunya, "Taula de canvi" núm. 4 (1977) pp. 15 -38.- Josep Dalmau : Cròniques d'un combat obrer , Barcelona 1977 .-Oleguer Bellavista : Evolució d'un barri obrer: Almeda-Cornellà, Barcelona 1977.- José Antonio Díaz : Luchas internas en Comisiones Obreras, Barcelona 1964 -1970, Barcelona 1977.-Joan Font : La vaga de la Harry Walker a Barcelona, desembre de 1970- febrer de 1971, París 1973.- Albert Fina : Des del meu despatx, Barcelona 1978.-Faustino Miguélez : Los orígenes del "nuevo movimiento obrero" en España .Algunas hipótesis de investigación, a Industrialización y nacionalismo .Análisis comparativos. Actas del I Coloquio vasco-catalán de historia, diciembre de 1982 , Barcelona 1985.- Julio Sanz Oller: Entre el fraude y la esperanza.Comisiones Obreras de Barcelona, París 1972 .- Ignasi Riera

4. Josep Botella : El Baix Llobregat, quince años de luchas obreras, Barcelona 1976.- Cipriano García, J.L. López Bulla, etc. : Sindicalismo en Cataluña, Madrid 1977.- Isidor Boix i Manuel Pujades : Conversaciones sindicales con dirigentes obreros , Barcelona 1975.- F.Miguélez : SEAT, la empresa modelo del régimen, Barcelona 1977.- del mateix autor : La negociación colectiva 1969 - 1975, el caso de Barcelona, "Revista de Estudios Sociales" núm. 17 -18 (1976) pp. 205-222. Es interessant per a l'historiador la documentació recollida durant anys

a l'Institut d'Estudis Laborals a ESADE i conservada per Joan García Nieto.

Sebastian Balfour és autor d'un llibre en memòria a la Oxford University Press sobre el moviment obrer a Catalunya. *La guerra civil*

47. Josep Castaño : Memòries de la JOC a Catalunya, 1932- 1970 , Barcelona 1974. A l'arxiu diocesà de Barcelona el fons de la JOC és catalogat actualment per Francisco José Herrero.

48. La lucha en los barrios , Barcelona 1969 - 1975, "CAU" núm. 34 (Barcelona 1975).

49. No s'ha donat la importància que mereix a la Vicaria episcopal d'ambients obrers, creada a Barcelona en temps de l'arquebisbe Marcelo González, i organitzada per Joan Carrera. La influència ideològica de la vicaria sobre l'episcopat de Catalunya fou notable i molt importants els serveis de solidaritat que donà als presos polítics.

50. J. M. Colomer : L'Assemblea de Catalunya , Barcelona 1976. Una síntesi ~~revisada del mateix autor el seu llibre la ideologia de l'antifranquisme~~

revisada del mateix autor al seu llibre La ideologia de l'antifranquisme, Barcelona 1985. Vegeu també "L'Avenç" núm. 43 (1981). La documentació de l'Assemblea de Catalunya es troba actualment a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Sobre l'Assemblea de Catalunya existeix un video de 12 minuts ~~realitzat~~ ^{de l'} Institut del Cinema Català (el 1981) realitzat per Carles Duran amb guió d'Octavi Pellisa. Altre material en video sobre temes diversos de l'època franquista a més d'altres del període republicà pot trobar-se a la sèrie emesa per la segona cadena de TVE a Barcelona i coordinada per Joan B. Culla i Borja de Riquer, titulada Memòria popular.

51. Vegeu el número 18 del mencionat suplement de "La Vanguardia", Cataluña durante el franquismo.

52. Les eleccions de diputats al Congrés el 1977 a Espanya donaren els resultats següents: la UCD del govern Suarez aconseguí el 34'1 % dels vots, el PSOE el 28'7 %, el PCE el 9'1 % i el grup conservador d'Aliança Popular de Fraga Iribarne el 8'2 %. A Catalunya la coalició del Partit Socialista de Catalunya i la Federació Catalana del PSOE obtingué el 28'4 % dels vots (percentatge semblant a l'espanyol), el PSUC aconseguí el 18'2 % (el doble que el vot comunista a tota Espanya), la coalició encapçalada per CDC tingué el 16'8 %, el mateix percentatge ^{aconseguit} que la UCD a Catalunya, i AP-CD només ~~aconsegui~~ ^{tingue} el 3'5 % dels vots. A les eleccions de 1980 per a formar el primer Parlament de Catalunya la correlació de forces es modificà: el PSC-PSOE reduí el seu percentatge al 22'3 %, el PSUC mantingué la seva taxa de 1977, CDC en aliança ara amb la UDC aconseguí el 27'6 %, mentre UCD obtingué el 10'6 % i AP només el 2'3 %.

53. Sobre el procés que portà al nomenament de Tarradellas com a president de la Generalitat, tenim dues cròniques, la de Eva Algarre, Pilar Blasco i Jesús Conte : Cap a la Generalitat. De la mort de Franco al Consell Executiu, Barcelona 1978, i el llibre de Jaume Sobrequès: El restabliment de la Generalitat i el retorn del president Tarradellas, Barcelona 1988. Sobre la transició en un ^{arc} cronològic més ample hi han alguns instruments per a començar a endinçar-se el aquest complex procés, com l'assaig

de Jaume Lorés , La transició a Catalunya, 1977-1984. El pujolisme i els altres , Barcelona 1985; i la crònica- miscelània Catalunya 1973-1983, de la dictadura a la democràcia , coordinada per Ferran Mascarell i Fèlix Mani- to i publicada per "L'Avenç" el 1984. La Fundació Jaume Bofill promou l'elaboració d'un llibre col·lectiu sobre Catalunya entre 1976 i 1987, on es combinen estudis de primera mà amb síntesis crítiques dels diversos aspectes de l'evolució econòmica, social i política.